

Az újraolvasás folyamata

Az Ady-újraolvasó tanulmányainak legfőbb érdeme, hogy az évek-évtizedek óta széles körben kívánságként vagy követelményként hangoztatott, ám meg nem valósult Ady-újraolvasásban konkrét, a jövő irodalmi tudatába beépülő és irodalomoktatásába beépíthető eredményeket produkál.

Az Újraolvasó-sorozat harmadik kötete annyiban tér el az előzőektől (Tanulmányok Szabó Lőrincről¹ (1); Tanulmányok Kosztolányi Dezsőről² (2)), hogy nem annyira az adott életmű megszólító ereje, mint inkább az irodalmi tudat skizofréniája ösztönözte a kötet alapjául szolgáló konferencia megrendezését. A kötet sorozat állandó magját képező szerzőgárda kvalitásait jól mutatja, hogy olyan szövegvilággal is képesek termékeny párbeszédbe lépni, amelyik láthatólag/látszólag viszonylag távol áll irodalomeszményüktől.

Gondolkodásunkat Ady Endre költészetéről olyan közhelyek és félreértések uralják, amelyekkel minden megszólalónak számolnia kell. (Ezek szilárdságára jellemző, hogy a kötet néhány tanulmányába teljesen reflektálatlanul épülnek be, sőt, egyet-egyét teljesen uralnak is minden, a modern irodalomelméletnek adózó tisztelet(kör) ellenére.) Mégis, a modern magyar líra folyamatainak megértéséhez elengedhetetlen ez az újraolvasás. A folyamat évekkel hamarabb kezdetét vette, ugyanakkor e kötet nem jelent befejezést vagy szintézist, hiszen nem tanulságok levonásában vagy kutatási eredmények kinyilatkoztató megszilárdításában érdekelt, mégis szinte megkerülhetetlen a kortárs Ady-tudat önmegértése számára. Igen nehéz persze megmondani, hogy az itt született értékelések és elemzések milyen hatással lesznek a jövő Ady-képére. Annál is nehezebb, hiszen egy alig több mint 200 lapos kötet a szakirodalmi bibliográfia terjedelmét sem éri el. Az mindenestre bizonyos, hogy az íráskor java semmiképpen sem békíthető össze a közkeletű Ady-képpel, így van remény arra, hogy a jövő nemzedékek egy már alkotó módon újraértett korpuszt örökölhetnek. Azért különösen lassú folyamat ez, mert sok más magyar és nem magyar nyelvű szöveggel ellentétben az Ady-versek kanonizált olvasási gyakorlata igen széles körben vált uralkodóvá, egy új olvasási praxis meghonosodása pedig évtizedekig tart. A mai napig igen kevés azoknak a tanulmányoknak a száma, amelyek a mai kor irodalmi és irodalomelméleti tapasztalatainak birtokában képesek szembesülni az örökölt Ady-kánon korszerűtlenségével, tehát különösen fontos egy ilyen elvek alapján szerveződő kötet megjelenése.

Ha létrejön egy szakmai köztudaton kívül is (el)ismert új kánon, az – ennyi talán bizonyon állítható – jóval szűkebb lesz a korábinál. Hatástörténeti tény, hogy a közismert Ady-versek döntő többsége nem bizonyul megszólít(hat)ónak a kortárs líra és a kortárs versértés horizontján. Igen nagy hiba lenne ezt a csökkenést veszteségként megélni, hiszen tétje az, dinamizálható-e az életmű, képesek vagyunk-e úgy tekinteni a jól ismert szövegekre, mint amelyek újat és a ma számára is fontosat mondanak nekünk. Hogy ez a tevékenység mennyire nem akaratlagos vagy kikényszeríthető, arra a kötet több írása szolgálhat példaként. Az újraolvasható verseket ugyanis éppen líratörténeti hatóerejük emeli ki, így a „Nem feleltem magamnak” Kosztolányi (Kulcsár Szabó Ernő), az „Eltévedt lovas” József Attila, a „Sípja régi babonának” Kovács András Ferenc (Lőrincz Csongor) versei felől olvasva válhat jelenvalóvá. Az újraolvasás tehát egyrészt ráhallgatás a múlt élő hagyományára, a hagyománytörténetben ható versek kiemelése, másrészt versek hagyományhoz való viszonyának vizsgálata. Ez utóbbi tevékenység azt elemzi, maguk az Ady-versek hogyan olvasták saját költői múltjukat (Fried István). A versek újraolvasásá-

val párhuzamos, attól el nem választható tevékenység a versek recepciójának áttekintése (*Szirák Péter*). Az Ady-művek befogadástörténete azért igen tanulságos újra-olvasmány, mert a kortárs és az elmúlt értékelések gyakorta homlokegyenest ellenkező eredményekre vezettek. Másrésztől az Ady-szakirodalom olvasása elrettentő és fáradságos munka, hiszen a hatalmas anyag nem feltétlenül párosul összetett, változatos szempontrendszerrel. Akármennyire próbáljuk is azonban a recepció „elfogultságának” számlájára írni az értelmezések egyoldalúságát és elavultságát, nem tekinthetünk el attól a tényről, hogy a versek sok esetben szívesen alakítják így a velük való párbeszéd feltételeit. „Az Ady-univerzumot (beleértve a politikumot is) megszervező messiás gesztus kiiktathatatlan e költészetből” (*Véres András*).

Ezzel elérkeztünk az Ady-olvasás egyik központi jelenségéhez, amely láthatólag az újraolvasás számára is kulcskérdésnek bizonyul, és ez a versek beszélő alanyának, a lírai éneknek a problematikája (Kulcsár Szabó Ernő, *Bednians Gábor, Török Lajos*). Hiába jelenti az Ady-recepció állandó hivatkozási pontját a kitüntetett beszélő szubjektum, ezzel kapcsolatban éppen a különbségek válnak hangsúlyossá, hiszen az irodalomtörténetet az elvárás horizontok evolúciójaként értve világossá válik a lírai én szerepével kapcsolatos elvárások radikális szóródása a század-, illetve az ezredforduló irodalmi ízlésében. A „hipertrófikus” ének, pontosabban a stilizált én szerepének mint a lírára vonatkozó befogadás alapvető elvárásának elsorvadása nemcsak megnehezíti az Ady-versekhez való kortárs hozzáférést, de visszamenőlegesen az Ady-lírárt saját korának napjaink számára fontos európai lírahagyományával összehasonlítván időszerűtlenné is minősíti.

Az Ady-líra értékelésében érdemes kitérnünk két olyan erőteljes kánonképző, illetve átrendező szövegre, amelyek a kötetben egyaránt erőteljes hangot kapnak, és érvrendszerükben mind összehasonlítható, mind irodalomelméleti horizontokat is játékba hoznak, egymással azonban, legalábbis látszólag, nemigen békíthetők ki. Jelenlétük dominanciájára jellemző, hogy a szerkesztői előszó

„Nincs transzparens egyetértés abban a tekintetben sem, hogy az első pályaszakasz klasszikus alkotásainak újraértelmezése, vagy pedig az 1912 és 1914 közötti művek behatóbb vizsgálata segíthet-e hozzá egy meggyőzőbb és beszédesebb Ady-kép megalapozásához.”

külön utal rájuk. „Nincs transzparens egyetértés abban a tekintetben sem, hogy az első pályaszakasz klasszikus alkotásainak újraértelmezése, vagy pedig az 1912 és 1914 közötti művek behatóbb vizsgálata segíthet-e hozzá egy meggyőzőbb és beszédesebb Ady-kép megalapozásához.” Menyhért Anna, *H. Nagy Péter* vagy Lőrincz Csongor „klasszikus” Ady-szövegekkel, illetve korszakkal foglalkozik; *Szegedy-Maszák Mihály* pedig nyíltan megfogalmazza reflektáltan nem újíto értékpreferenciáját: „Aligha meglepő, ha úgy gondolom, a Vér és Arany tekinthető Ady legjelentősebb gyűjteményének.” Még tovább élezhető az Ady-versek értékhierarchiájának megrajzolásában az ellentét az 1912 és 1914 közötti művek esetében, hiszen míg Kulcsár Szabó Ernő ezeket az életmű csúcsteljesítményeiként olvassa, addig Szegedy-Maszák Mihály leértékeli. Ez a véleménykülönbség a kötet olvasója számára gyümölcsözővé is válhat, ha a megalapozó érvekre is figyelmet fordít. Míg ugyanis Kulcsár Szabó Ernő az életmű belső tagolásában elsősorban az „én” létesülésére koncentrál, addig Szegedy-Maszák Mihály a képalkotás összetettségét, „az allegória szimbólummá fejlesztését”-t tekinti a századfordulós versbeszéd fő értékmérőjének.

Ha a két szempontot együttesen érvényesítjük, olyan belátásokhoz juthatunk el, amelyek nem fogalmazódnak meg ugyan a kötetben, annál inkább fontos tanulságát jelentik a kötet olvasásának, és az Ady-recepció még megíratlan fejezeteiben is előreláthatólag

szerepet kapnak. Ezek kifejtése persze sokkal inkább tanulmányok, mint recenziók feladata, ám annyi bizonyos, hogy ezzel az Ady-versek globális történelme olyan különös történelmekre oszlik szét, amelyek az életmű egyes pontjait is képesek különféle történeti folyamatok felől értékelni. A Szegedy-Maszák Mihály által *Mallarmé* verseszményéhez közelített és H. Nagy Péter által külön tanulmányban elemzett 'A fekete zongora' a két említett szempont textualizációjaként is olvasható. Az első versszakban az asszertív azonosítások („Ez a fekete zongora.”) révén létrejövő központi szimbólum nem támogatja a mimetikus olvasást. A fekete zongorához nem tárgyi, hanem a vokalitás, a hangzóság jellemzői társulnak, a hangot értelmező hallás csak grammatikai értelemben képez szubjektumot. A második versszak a hang befogadásának a fentiekkel ellentétes képzeteire épül. A legelső kép, amelyik a hangot a fej zúgásának képével hozza kapcsolatba, meg-törri a hang folyamatos „értelmezetlenül értelmezendőként” való élénk állítását, és olyan módon antropomorfizálja azt, hogy minden érdeke a szubjektum belső világára redukálódik. A vers tehát a szimbólumképzés horizontján hozza létre azt a figyelemreméltó esztétikai értéket, amely kiterjedt recepciójában és a kiváltott éles vitákban ölt testet. A vers ugyanakkor a létrehozott összetett szimbólumot a szubjektum belső világára vonatkoztatja vissza, ezáltal a vers befogadhatóságát, melynek szerkezetét a lírai én horizontja képezi meg, radikálisan leszűkíti.

Az 1912 és 1914 között született versek a lírai én szempontjából összetettebb képleteket teremtenek, ez a praxis azonban a versek képrendszerének leegyszerűsödésével jár együtt. Talán innen eredeztethető, hogy sem a bevett Ady-kánonba, sem ebbe a kötetbe nem kerültek be ebből a korszakból eminens szövegek. Anélkül, hogy elhamarkodott következtetéseket vonnánk le, megkockáztatható: a közeljövő Ady-olvasásának egyik tétje, hogy ebből a lírai én történelme felől tekintve kiemelkedő korszakból sikerül-e olyan szövegeket találni, amelyek kanonizálhatók.

Jegyzet

(1) Anonymus Kiadó, 1997

(2) Anonymus Kiadó, 1998

KABDEBÓ Lóránt – KULCSÁR SZABÓ Ernő –
KULCSÁR-SZABÓ Zoltán – MENYHÉRT Anna
(szerk.): *Tanulmányok Ady Endréről. Újraolvasó.*
Anonymus Kiadó, Bp, 1999.

Palkó Gábor

A magyar irodalom orosz olvasmányai

Hányatott sors jutott a szöveggyűjteménynek. Rossz csillagzat alatt született. 1992-ben meglehetősen gyér figyelem irányult az orosz témájú kiadványokra. Az az időszak azonban az agyonhallgatott orosz művek felszínre kerülésének kora is, valamint a nyíltan politikai pikantériájú kiadványoké. Hol helyezhető el az orosz irodalom magyarországi fogadtatásának skáláján Kámán Erzsébeték gyűjteménye?

A nagy alakú, russzisták körében a sorozat többi része alapján ismerős zöld kötetről mindenesetre úgy kezdtem írni, hogy tudni lehetett: valahol megrekedt, s halomban várta jobb sorsát. A könyvesboltok, jegyzetellátók nem rendelték meg halmozottan hátrányos helyzete miatt; orosz, drága, tehát kockázatos. Különösen bosszantó, hogy általában a